

Uhl Antal

Loschert Kázmér 1913. június 29-én, Péter és Pál ünnepén mutatta be első szentmiséjét a mohácsi külvárosi templomban. — A nagy tömegben, valahol hátul a kórus alatt ott, szorong Uhl József kötélgyártó mester fia, az első polgárista Antal is. Hogy mi játszódott le lelkében ezen a szentmisén, nem tudná megmondani. De amikor kilép a templomajtón, érzi, hogy sorsa végérvényesen eldőlt: még abban az órában kijelenti szüleinek, hogy pap akar lenni.

A hivatásra való készülés boldog évei következnek. Mindenekelőtt leteszi a különbözőzeti vizsgát latin nyelvből, s kéri felvételét a pécsi ciszterciek gimnáziumába. Itt hamarosan osztályelsővé küzd fel magát, s érettségi vizsgája kitűnőre sikerül. Kedvenc tárgyai az irodalom és a nyelvek. Mint mohácsi, kifogástalanul beszél németül és horvátul. Gimnáziumi évei alatt pedig megtanul franciául, nem is sejtve, hogy ennek a nyelvnek az ismerete egyszer döntő módog befolyásolja majd élete alakulását.

Semináriumi előjárói is felfigyelnek a tehetséges és szorgalmas hallgatóra. Külföldi egyetemre akarják küldeni, de Pécs szerb megszállása miatt a terv meghiúsul. Talán így kellett történnie, hogy egy évtizeddel később külföldön sokkal nehezebb vizsgák elé nézzen?

A törekeny alkatú, szelíd és mosolygós teológust társai hamarosan megszeretik. De hogy szelídsége és egyszerűsége belső, lelki forradalmárt takar, azt csak egyetlen kollégája vette észre: Sárvány József, aki titokban rendszeresen fölkereste a budai külvárosban levő Puturlaki utca szegényeit, és kiosztotta köztük a hazuról kapott élelmiszercsomagot. Abban az időben a kispap nem hagyhatta el egyedül a szeminárium épületét, társául tehát Uhl Antalt választotta. Ettől fogva a Mohácsról érkező csomagok is a Puturlaki utcába vándoroltak. Az egyszerű kötelemester fia egyébként már odahaza megismerhette a munkások küzdelmes életét. Láthatta, milyen keservesen kell apjának megdolgoznia azért, hogy az öt gyermeket becsülettel fölnevelje. Láta, hogy édesanyja is kiveszi részét a munkából a műhelyben. Személyiségének fejlődésében feltétlenül nyomot hagyott az a tény is, hogy Baranyában és Mohácson nevelkedett. Hiszen hazánknak ebben a megyéjében, illetve városában, három nemzetiség és több felekezet élt példás békeességben egymás mellett évszázadokon keresztül.

Az ifjú pap első állomáshelye Bakóca. Itt a Szent Vince irgalmas nővérek lelki vezetője és a gróf Majláth család gyermekeinek házitánítója. Az apácáknak tartott lelkigyakorlatos beszédeit összegyűjti és 1927-ben *Jézus Szíve gyöngyök* címen kiadja. Könyvének szép sikere van. Egy példány Alszeghy Zsolthoz is eljut, aki meghívja a szerzőt az *Élet* című folyóirat szerkesztő gárdájába. Uhl Antal neve ettől fogva mind gyakrabban szerepel a különböző katolikus sajtóorgániumokban.

A Majláth család francia nyelvű könyvtára kitűnő lehetőséget biztosít a nyelvtanulásra, amelyet egyébként gimnazista kora óta egy napra sem hagyott abba. Még kispap korában évekig levelezett és bélyegeket cserélt egy lavalai teológussal.

Bakócán megismerkedik egy fiatal gazdatiszttal: kapcsolatukból életre szóló barátság lesz. A gazdatisztet Fekete Istvánnak hívták.

1931-ben Pécsváradon, már harmadik állomáshelyén működik, amikor a pécsi püspöki aulából fontos levele érkezik. Postafordultával választ kérnek tőle, hogy — tekintettel francia nyelvtudására — hajlandó-e vállalni a franciaországi Lille-ben és környékén élő magyar munkáscsaládok lelki gondozását. A rendkívül eszabító feladatot mégsem könnyű elfogadnia, hiszen ez teljes elszakadást jelent a hazai környezettől. Itthon már jelentős irodalmi sikerei vannak: 1928-ban jelenik meg *A szülők vallásos gyermeknevelése* című műve. Ezt követi az *Ahol Krisztus járt* (Szentföldi útirajzok) című munkája 1929-ben. Még ugyanebben az évben kerül könyvpiacon Bonnard-fordítása: *Fourier Szent Péter életrajza*, majd 1930-ban a *Mi Asszonyunk kanonokrend szabálykönyve*, melyet ugyancsak franciából ültetett át. Míg az eddigi művek Pécsen láttak napvilágot, Tissov *Hibáink jórafordításának művészete* című művének fordítását a budapesti Korda adja ki.

1932. január 31-én foglajja el új állomásheiyét Lille-ben, ahol hamarosan már úgy emlegetik, mint a „lille-i magyarok konzulját”. Hívei körében ugyanis a franciául gyakran még törve is alig-alig tudó magyaroknak nemcsak a lelkével törődik, hanem szociális, kulturális és állampolgári ügyeivel is. Legelső dolga, hogy a munkanélkülieket elhelyezze. Segítőkészsége széles körű bizalmat ébreszt, ezért társadalombiztosítási ügyekben, kórházi beutalásoknál, — s mivel Lille-ben nincs magyar konzul — állampolgársági ügyekben is (útiével-nosszabóttás, örökösödés, otthon is érvényes házasságkötés, stb.) most már hozzá fordulnak a magyar kolónia lakói. De rengeteg elfoglaltsága ellenére se marad hűtlen az újságíráshoz. Még 1932 februárjában dr. Kozma Ferenc párizsi lelkésszel közösen megindítja a *Párisi Katolikus Tudósító* című havi folyóiratot, mely később az összes magyar kolónia hivatalos lapja lesz. Cikkeit továbbra is rendszeresen küldi haza az *Életnek*, a *Katolikus Szemlének*, a *Dunántúlnak*. Írásait nem mindig fogadja osztatlan lelkesedés, mivel tudósításaiban felhívja a magyar katolikus egyházi vezetés figyelmét egy addig elhanyagolt területre: a munkástömegek megoldatlan szociális problémáira. Megpróbálja itthon is népszerűsíteni a Franciaországban oly kitűnően bevált JOC-ot (Jeunesse Ouvrière Chrétienne = Keresztény Munkásifjúsági Szervezet). A későbbi bíboros, a belga Cardijn által alapított ifjúsági szervezetről így ír a *Magyar Kultúrában*: „Az ifjú lélekkel párosul a kimondottan munkásszellem. Tagjait nem akarja más osztályok uszályhordozójává tenni, hanem meg akarja tartani és fejleszteni bennük a művelt munkásöntudatot. Szüksége van rá és igénybe veszi más osztálybeliek, így az orvosok, ügyvédek, mérnökök stb. közreműködését, segítségét, tanácsát, azonban belső életében, irányításában féltve őrzi munkásifjú önállóságát” (*Magyar Kultúra*, 1933/215). A munkásság tömegeitől magát jobbra távol tartó hazai főpapság számára kissé kényelmetlenek az olyan tudósítások, mint amilyet például a *Korunk Szava* 1933. április 15-i számában ír Liénart bíborosról. Mondanivalóját *A püspök a sztrájkolókat segíti* vastagbetűs alcimmel vezeti be, majd így folytatja: „A nagy szociális püspök gondviselészerű akciója 1929-ben mindenkoron emlékezetes marad. Azon év nyarán tört ki a viszály a munkások és a munkaadók között, melyet több hónapig tartó általános sztrájk követett. A püspök mélyen beletekintve az események okaiba, a munkások törekvéseinek igazsága mellett foglalt állást, és maga nyitotta meg a sztrájksegélyre szóló gyűjtést ezer frankkal. Erre a munkaadók részéről feljelentés ment Rómába. Liénart részletes és mindenre kiterjedő jelentésben feltárta a helyzetet, és döntést kért a Szentszéktől, ami nem is késett. Liénart bíbornoki kalapot kapott, ami mindent megmagyaráz... Völiam keresztény munkásgyűlésen, amely Lille legnagyobb színházában folyt le a munkások ezreivel. A jelenlévő bíboros a szünni nem akaró, egetverő éljenzéstől és tapostól alig tudott szöhoz jutni...” (*Korunk Szava*, 1933/128).

A *Dunántúl* 1935. április 5-i számában közölt interjú szövegéből: „Franciaországban a bányavidékre sodort magyarság számára megalakult a magyar miszsió, amelynek vezetését olyan nevek végzik, mint Kozma Ferenc dr., Uhl Antal, Szokolvi Alajos, a Prohászka szellemű új magyar papság áldozatos hősei.”

A harmincas évek végén elkészül legnagyobb sikerű, a magyarországi pap-társadalom előtt ma is jól ismert fordítása, a *Papi elmékedések*. (A jezsuita szerző, Raoul Plus annak idején szintén Lille-ben lakott. Uhl Antallal egy utcában.) 1938. március 8-án francia nyelvű előadást tart a strasbourgri rádióban a készülő budapesti Eucharisztikus Világkongresszusról. Ugyanitt 1939. március 19-én magyar nyelven ő mondja be a rádió Budapestre sugárzott műsorát is. Az adás alkalmával személyes ismeretséget köt a nagy francia költővel, Paul Claudellel. A lille-i stúdió 1939. március 27-én közvetíti francia nyelvű előadását a magyar zenéről. Ugyanez év június 24—25-én nagy sikerű francia—magyar barátsági napokat rendez, melyen a párizsi magyar követ is megjelenik. Sok irányvú kulturális tevékenységére a Francia Latin Akadémia is felfigyel, és 1939. július 11-én tagjai sorába választja.

Közéleti és publicisztikai tevékenysége nem gátolja, hogy a szociológus szemével is körül nézzen, amikor idehaza olykor megfordul. Uhl Antal az ilyen alkalmakkor csaknem mindig magával visz néhány munkanélkülit Pécsről vagy Baranyából. Csaknem negyvenre tehető azoknak száma — főként állástalan tanítónőké és óvónőké —, akiket francia családoknál ebben az időben elhelyez, vagy továbbtanulásukhoz ösztöndíjat szerez.

Személyes kapcsolatai a nem vallásos családokra is kiterjednek. Minden térítési szándék és hátsó gondolat nélkül ajánlja fel szolgálatait, közbenjárását a hatóságoknál Franciaországban és idehaza — azok számára, akik munkásmozgalmi tevékenységük miatt hátrányos megkülönböztetésben részesülnek. A franciaországi magyar munkások között oly népszerű pap híre eljut az emigráns Károlyi Mihályhoz is. Megtetszik neki a munkásbarát lelkész, és amikor a háború után hazánk párizsi nagykövete lesz, megkéri Emmanuel Suhard bíborost, hogy a Franciaországban élő magyar munkások lelki gondozásának ellátására újra hozassa ki az időközben hazatért Uhl Antalt.

1940 tavaszán a hitleri hadigépezet megtámadja Franciaországot. Észak felől megindul a menekülők áradata az ország déli részei felé. A magyaroknak nincs hova menekülniük. Maradnak, s így szemtanúivá válnak a szörnyű népvándorlásnak.

Uhl Antal így tudósít a drámai eseményekről: „A városok vezetésében teljes a fejetlenség. A polgármesterek, hivatalnokok, vasutasok, postások, csendőrség és rendőrség, sőt maga a tüzoltóság is legnagyobb részt elmenekült. Nincs egyetlen orvos, sem gyógyszerész, sem világi betegápoló... A vezetés nélkül maradt város népellátását maga a bíboros veszi kezébe, egyik agilis kanonokját a népellátás vezetőjévé nevezi ki. Maga keresi fel az orvos és világi ápoló nélkül maradt kórházakat, intézkedik... Az itt maradt lakosság úgy beszél róla, mint a város megmentőjéről.” (*Dunántúl, 1940. december 8.*) — „Napok óta teljesen el vagyunk zárva a világtól. A városban sem víz, sem villany, sem gáz.” (*Dunántúl, 1940. december 15.*)

A válságos órákban maga is felajánlja szolgálatait. A bíborosnak ezután már nem okoz különösebb gondot, miként juttassa el a város különböző pontjaira bizalmas és titkos üzeneteit. A magyar útlevéllal rendelkező Uhl Antalt egyetlen járőr sem tartóztatja fel.

Időközben Lille újra megtelik foglyokkal, sebesültekkel. Csak hogy most nem a németek, hanem a franciák a foglyok. Nekik teszi most Uhl Antal azt a szolgálatot, amellyel tulajdonképpen kezdetét veszi tömegmértékű segélyakciója. 1941 elején Kozma Ferencet hazarendelik Párizsból, s a megüresedett állás betöltésére Uhl Antalt nevezi ki a Szent László Társulat, az ország területén kívül élő katolikus magyarok lelki gondozására létesített intézmény. Mielőtt azonban elindulna új állomáshelyére, fölkeresi a foglyokat — akik közt több magyar származású is volt —, hogy a Párizsban, vagy az ország déli, a németek által meg nem szállt részében élő hozzátartozóiknak üzenetet vigyen. A Lille-től Párizsig tartó utat Durazzo, lille-i olasz konzul kocsiján teszi meg, s ez a körülmény diplomáciai védettséget jelent számára. Így jutott el háromszáznál több levél Párizsba, ahol a rokonok most kapták az első hírt a halottinak hitt, vagy eltűntnek vélt hozzátartozóktól.

Háborús élményeiről írt beszámolóit folytatásokban közli a *Dunántúl*. Élménybeszámolóinak kéziratát *Balla Borisz* brüsszeli magyar sajtóattasé is elkéri, s részben ennek alapján írja meg a *Brüsszeli napló* című könyvét.

Korábban is többször megfordult a francia fővárosban, de most egy egészen más Párizs fogadja: „A fény városa esténként az elsötétítés fekete gyászfátyolába burkolódzott. Az utcákon komor, dacos, szomorú emberek sietnek munkahelyükre vagy bevásárlásra. Nem látni egyetlen francia katonatiszti egyenruhát sem. De annál több németet. A német katonai parancsnokságok épületei előtt fehérre festett léckorlátok terpeszkednek a járdán, s a járókelőknek az úttesten kell menniük. A középületeken horogkeresztet zászlók lengenek. Mennyi megalázó kép a franciák előtt!” — írja 1941-ben franciaországi naplójában. Ilyen körülmények között foglalja el új állomáshelyét. Lakása a XV. kerületben levő *Magyar Házban* van (9 square de Vergennes, Rue de Vaugirard). Ez a ház volt a párizsi magyarság központja: magyar iskola, segélyző egyesület, orvosi rendelő és könyvtár állt a magyarok rendelkezésére. A külföldieknek külön temploma is volt Párizsban, az úgynevezett Idegenek Temploma. Ebben az időben a statisztikai adatok szerint Párizsban mintegy hatezer magyar élt. Ennek körülbelül a fele katolikus, másik fele pedig túlnyomórészt — körülbelül kétezer — zsidó.

Megérkezése után Uhl Antal tiszteleg új főpásztoránál, Emmanuel Suhard bíboros érseknél.

Csakhamar kapcsolatba kerül az akkori francia szellem több kiválóságával: a magyar közönség előtt sem ismeretlen *Sauvageot* professzorral is, a francia—

magyar szótár szerkesztőjével. Tudomására jut, hogy a kiváló professzort baloldali magatartása miatt a francia kormány megfosztotta tanszékétől. Uhl Antal ekkor mozgósítja érdekében az egész párizsi magyarságot. A Párizsi Magyar Tanulmányi Központban állást szerez neki, és Sauvageot folytathatja előadásait. Sok évre rá, 1964. április 16-án a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Sauvageot professzort kimagasló érdemeiért díszdoktorrá avatta. Uhl Antal is részt vesz az avatóünnepségen, ahol negyedszázad elteltével találkoznak ismét.

Ezekben az időkben a behódolt francia sajtó, rádió, valamint az utcai falragaszok egymás után hozzák a lakosság tudtára a megszállók rendeleteit, megtorló intézkedéseit. A zsidók ellen hozott rendszabályok is ezúton kerülnek napvilágra. A németek a megszállt Franciaország területén fokozatosan bevezették a „Birodalomban” már rég érvényben levő zsidóellenes törvényeket. Első volt a sárka csillag viselése. Ez először csak a francia állampolgárságú zsidókra vonatkozott, majd később az állampolgárság nélküliekre is. Végül pedig az összes külföldi zsidókra. Címüket a francia rendőrségen levő kartotékokból megudták, hiszen minden külföldinek kötelező személyazonossági kártyája volt, amit a rendőrség állított ki, és tartott nyilván. Ezúton és még fizetett besúgók révén előbb-utóbb tudomásukra jutott a külföldi zsidók címe. A Gestapo razziázott, és máris vitte a szerencsétleneket a Drancy-i vagy a Tourelle-i internálótáborba, ahonnan nem volt többé visszatérés...

BARANYASZENTGYÖRGY, 1977

Uhl Antal prépost, plébános, titkos pápai káplán ezekben a napokban tölti be életének hetvenötödik évét, s ezzel egyidőben ünnepli írói munkásságának fél-évszázados évfordulóját. — Baranyaszentgyörgynek se vasútállomása, se postája, de még csak orvosa sincs. Amikor ideérkezett, villanyvilágítása se volt. Párizsból jött ide közvetlenül, ahol a II. világháború alatt a Magyar Katolikus Misszió vezetői tisztét töltötte be szinte az utolsó időkig. Most így emlékezik vissza a fent említett drámai eseményekre:

— Párizsban a külföldiek temploma egy hatalmas épület — valamikor jezsuita kollégium — udvarán áll. Itt kerültem először kapcsolatba a párizsi magyar zsidókkal, akik megtudták, hogy mise után a magyar kolónia a templom előtti udvaron egy kis ideig együtt van, elbeszélget. Itt találkoztam az üldözés szívet tépő valóságával. Feltárták előttem a tragikus helyzetet: a berendezkedett megszállók megkezdték a zsidók üldözését. Ha csak mód van rá és lehetőség, jöjjenek a segítségükre. A leselkedő veszély elhárítása nem tűrt késedelmet. Felkerestem *Binder Károly* párizsi magyar főkonzult (a magyar követ székhelye Vichyben volt), és feltártam előtte a helyzetet. Kifejeztem készségemet, hogy minden lehetőséget kívánok tenni üldözött magyar zsidótestvéreim megmentésére. Nagy megértéssel vett erről tudomást, csupán arra kért, igen nagy körültekintéssel járjak el, mert ha a megszállók tudomást szereznek róla, szigorú retorzióval élnek.

A magyar törvények szerint az a külföldi állampolgár, aki tíz évig nem újította meg útlevelét, automatikusan elvesztette állampolgárságát. Volt azonban a megszálló hatóságoknak egy rendelkezése, mely szerint ha az állampolgárság nélküli zsidók a párizsi magyar főkonzulátustól igazolást kaptak arról, hogy időközben megszűnt magyar állampolgárságuk visszaszerzését kérvényezték, s hogy az ügy folyamatban van, akkor mentesülnek a letartóztatástól. A kérvényhez hazai okiratokat kellett beszerezni: születési anyakönyvi kivonatot, községi illetőségi bizonyítványt stb. Abban az időben jó ideig szünetelt a postaforgalom a megszállt Franciaország és Magyarország között. Csak alkalmilag, itthon járt látogatók segítségével lehetett ilyen iratokat beszerezni. Ez rendkívül körülményes és veszedelmes vállalkozás volt, mert a katonai cenzúra megkerülése és zsidók pártolása büntetendő cselekménynek számított. Bár tudomásom volt erről, vállalkoztam rá, hogy 1941-ben és 1942-ben Magyarországra utazom, és a beszerzett iratokat Franciaországba csempésem. A mentési műveletek másik formája abban állt, hogy az üldözötteknek kiállítottam a párizsi Magyar Katolikus Misszió arcképes igazolványát, mely tanúsította, hogy az igazolvány birtokosa a misszió tagja — tehát katolikus keresztény... A megszálló hatóságok kezdetben megelégedtek ezekkel a papírokkal. Felettes egyházi hatóságom a párizsi külföldiek püspöke, Emmanuel Chaptal segédpüspök volt. Bizalmasan tájékoztattam mentő-

akcióimról. Ő ezt nemcsak jóváhagyta, hanem a legteljesebb rokonszenvvel és segítőkészséggel támogatta.

A mentési műveletben meghitt segítőtársak álltak rendelkezésemre. Rövid időn belül kapcsolatba kerültem a párizsi magyar zsidóság tekintélyes részével. Megtudták, hogy lehetőség kínálkozik megsegítésükre. Az arcképes igazolvány birtokosa tehát a párizsi Magyar Katolikus Misszió tagja lett. Ez azonban nem tette számára kötelezővé, hogy vallást is változtasson. Nincs tudomásom, hogy végeztek volna olyan szervezett zsidómentést a többi külföldiek között, mint ahogy a magyaroknál. Csak egy szomorú példát lehet említeni: a Romániából elszármazott párizsi zsidók legtöbbször, mintegy négyezer személyt vittek el a megszállók, míg a magyarok javarészt megmenekültek.

A külföldi országokkal a postaforgalom idővel helyreállt ugyan, de a német katonai cenzúra azt a legszigorúbban ellenőrizte. Postai úton szinte lehetetlen volt hazai okmányokhoz jutni az állampolgárság megújítása céljából. Az ilyen tartalmú leveleket a cenzúra nyomtalanul megsemmisítette. Ezért elhatároztam, hogy kétlévi távollét után hazautazom és látogatásomat felhasználom arra, hogy pártfogoltjaim szükséges iratait idehaza beszerezem és magammal vigyem. Párizsból való elutazásomat megelőzően bizalmas értesítés ment az igénylőkhöz, és ők felkerestek kérelmükkel, hazai címekkel. 1941 október elején utaztam Németországon és Ausztrián keresztül Magyarországra. Rokonaim, ismerőseim meglátogatása közben előkészületeket tettem a párizsi magyarok itthoni hozzátartozóinak fogadására.

A Magyar Távirati Iroda kérésemre értesítést küldött szét a rádión és a sajtón keresztül, hogy Budapesten a Magyarok Világszövetsége Központi Irodájában 1941. november 12-én délután fél egytől fél ötig fogadom a párizsi magyarok hozzátartozóit. Előtte való napon este fél tizenegykor a budapesti rádión keresztül lelkipásztori szöveget intéztem híveimhez. Ők már értették, mit jelent ez. Mielőtt eljöttem, úgy beszéltük meg, ha üzenek, minden rendben megy. Másnap, november 12-én délután a Magyarok Világszövetségének Géza utca 4. szám alatti irodája rendkívül nagy csoportosulásnak volt a színhelye. Délután fél egytől öt óráig szakadatlan ütemben áradt felém a párizsi magyarok itthoni hozzátartozóinak 450 főnyi serege. Minden rendű, rangú emberrel hozott össze a sors. Férfiak, nők, ifjak, lányok, öregek, közeli rokonok, hitvestársak, jó barátok hozták üzenetüket, papírjaikat, hogy Párizsba továbbítsam. Hány ember tőlem kapta akkor az első életjelt párizsi hozzátartozójától! Érdemes megemlíteni, hogy későbbi párizsi nagykövetünk, *Mód Péter* itthoni rokonsága tőlem kapott akkor először üzenetet róla. A nagy festőművész, *Vásárhelyi* (Vasarely) szintén általam kapott életjelt rokonságáról. Ugyanígy a szobrászművész *Beöthy István*, és még sokan mások. Pesti tartózkodásom alatt alkalmam nyílt találkozni *Stern Samuval* is. A párizsi üldözöttek problémájáról beszélgettem vele. Meghatva hallgattam hálás szavait és ígéretét, hogy fáradozásomért a zsidó templomokban imát mondanak szándékaimra.

November 14-én nem csekély szorongó érzéssel ültem föl a Keleti pályaudvarról induló nemzetközi gyorsra. Vajon szerencsésen célhoz érek-e másnap délután két órakor? Vajon sikerül-e kikerülnöm a katonai ellenőrzést? Vajon föl kell-e nyitnom a határon az iratokat tartalmazó csomagot? De nem történt semmi. Az üzeneteket, leveleket gyorsan eljuttattam a címzetekhez. A németek semmiről sem szereztek tudomást. Sok-sok szív nyugodott meg, sok-sok állampolgársági ügy rendeződött, és sokak feje felől hárult el az elfogatás Damoklesz kardja.

Ma már képtelen vagyok mindazok nevére pontosan emlékezni, akik számára kiállítottam a Magyar Katolikus Misszió igazolványát. Listát nem vezettem róluk, hisz ez ellenkezett volna a konspiráció legalapvetőbb szabályaival. (1940 júliusának vége felé a párizsi érsekségen nagy razzia volt, a Gestapo ott is a zsidók névsorát kereste. Suhard bíborost több napon át házi őrizetben tartották.) Hirtelen csak néhány nevet tudok felidézni. Emlékszem egy *Gábor György* nevű budapesti származású zongoraművészre. En keresztültem meg francia feleségével együtt. Irataim közt a napokban bukkant elő az osztrák származású *Pollák Péter Pál* és felesége, született *Putz Berta* neve. Határozottan emlékszem arra, hogy 1941. május 17-én, egy szombati napon délelőtt fölkeresett a Magyar Házban Hajós Oszkárné, született *Simán* (Spitzer) *Erzsébet* író. *Az Újság* volt rovatvezetője és párizsi tudósítója. A Magyar Katolikus Misszió vallási igazolványát

kérte tőlem. Kiállítottam nevére, és átadtam neki. Amikor hálás köszönetét fejezte ki, elmondta, hogy Franciaország szabad zónájába készül, onnan pedig Amerikába akar utazni. Úgy is történt. Emlékszem egy *Beinné* nevű asszonyra, akinek két fiát a Saint-Charles árvaházban helyeztem el, nem messze a Magyar Háztól. Hasonló ügyekben a Sion-apácákhoz irányítottam a zsidó szülőket. Az apácák különböző zárdákban helyezték el a gyermekeket. Egy alkalommal internálótáborból is kaptam segélykérő levelet. A táborot fel is kerestem, nagy nehezen beengedtek, de csak élelmiszercsomagot hagyhattam ott.

1942-ben ismét segélykérések futottak be hozzám, és annyira felhalmozódtak, hogy szükségessé vált egy újabb magyarországi út. Ezt szeptemberre terveztem, s előzőleg a Magyarok Világszövetségével ismét országos jellegű értesítést küldtettem szét a rádión és a sajtón keresztül. Őrzőm még a *Dunántúl* 1942. szeptember 26-i számát, amely a *Hírek néhány sorban* címvonatban egy Sao-Paolo-i lömeges internálásról szóló hír és egy angol hírszolgálati jelentés cáfoiata között — mondhatni úgyis, hogy csaknem konspiratív formában — hozza ezt a közleményt. Akkor még senkinek sem tűnt fel, nem is figyelmeztettek rá, hogy második magyarországi utam előtt a párizsi Magyar Házban többször megfordult egy mindig jól öltözött, magyarul beszélő férfi. Marékszámra osztogatta a csokoládét, s igen sok pénze volt. Ha nekem erről tudomásom van, nyilván óvatossággal járok el. Ma már a nevét is sikerült megtudnom, meg azt is, hogy a párizsi Gestapo fizetett bűgője volt.

A fogadás az előzőhöz hasonló körülmények között zajlott le Budapesten. Körülbelül négyszáz személy tolongott ezekben az órákban körülöttem. Csak néhány percet tudtam egy-egy személyre fordítani. Az iratokat, üzeneteket, leveleket nem győztem átvenni. A legkülönfélébb problémák vibráltak a levegőben. Mennyi titkos üzenetet vettem s továbbítottam Párizsba! Csupán egyet említek: ismét felkeresett Mád Péter budapesti hozzátartozója, s megkért, adjam át a következő üzenetet: ne tegyen előkészületeket a hazajövetelre, mert politikai vétség miatt börtönbüntetés vár rá.

Másnap, október 1-én, reggel utaztam vissza Párizsba, ugyanolyan szorongó érzésekkel, mint előző év novemberében. Október 2-án szerencsésen megérkeztem. 4-én, vasárnap az előre értesített párizsi magyarok javarészt átvették a szükséges iratokat és üzeneteket. A következő vasárnap délután hat óra összejövetelekre hívtam a magyarságot, hogy utamról beszámolót tartsak. Ekkor azonban a Gestapo már nyomomban volt. Jómagam, mit sem sejtve, örömmel vártam az október 11-ét, amikor újra együtt lesz a kolónia, s közös tea keretében, fesz-telen, családias hangulatban elbeszélgetek híveimmel otthoni élményeimről. De erre nem kerülhetett sor. Azon a bizonyos októberi vasárnapon, miután megébedeltem és egy kicsit pihenni akartam, kemény lépésekre lettem figyelmes a lépcsőház felől. Aztán hirtelen felpattant az ajtó, s mint derült égből a villámcsapás, ott állt előttem három Gestapo-egyenruhás katonatiszt. Emlékszem még rá, hogy Heil Hitler-ről köszöntek, s ezt kissé komikusnak véltem. De csak egy röpké pillanatig. Mert rövid bemutatkozás után kijelentették, hogy le vagyok tartóztatva, és lakásomon házkutatást, fognak rendezni. Rögton tudtam, mit keresnek, de nyugalmat színélve megkérdeztem:

— Mi a célja ennek a vizsgálatnak?

— Ön cenzúra nélkül iratokat hozott magával Magyarországról — válaszolta a tiszt.

A négyszáz iratból akkor már csak negyven volt a szobámban. Ezt hamar megtalálták. Azután magukkal vitték központi székházukba, és ott este hétig tartottak. Állandóan folyt a kihallgatás, a vizsgálóbírók félóránként váltották. Azt vetették szüntelen a szememre, hogy a cenzúra megkerülésével hoztam a lakásomon lefoglalt negyven levelet. Bármilyen lesz bennük, ha kémkedés is, azért én felelek. Ez nem volt számomra a legvigasztalóbb, mivel a magánleveleknek nem ismertem a tartalmát, s valóban nem tudhattam, mi van bennük. Aztán sokáig faggattak cselekedetem indítókai felől. Végül aztán őszintén megmondtam, hogy a bajba került magyar zsidóságon akartam segíteni. — És mi vitte erre? — kérdezték. Mit felelhettem rá mást, mint a felebaráti szeretet. Éreztem, hogy ez a kijelentésem a Gestapo épületében kissé nevetségesen hangzik. Minthogy a német nyelvet tökéletesen beszélem, nem volt szükség tolmácsra. Alaposan ki-kérdeztek személyi dolgaimról, párizsi beosztásomról. A vallatok hangneme akkor szelídült meg kissé, amikor a motozásnál pénztárcámban megtalálták azt a név-

jegyet, melynek hátára egy Schulze nevű német ejtőernyős feleségének lakcíme volt felírva. Kérdésükre, hogy ez mit jelent, megmondtam, hogy én nemcsak bajba jutott zsidóknak igyekeztem segíteni, de segítettem francia fogságba került német katonán is. És elmondtam az 1940 tavaszán Lille-ben történt eseményeket.* A kérdező tiszt látható meglepetéssel vette át tőlem a névjegyet, és csak annyit mondott: — A dolgot megbeszélem. — Ezzel magamra hagytott. Majd kis idő múlva visszajött, s kijelentette, hogy mint papnak elhiszi szavaimat, de utána fognak járni a dolognak. Most feltételeken szabadlábra helyeznek, a büntető eljárást azonban meg kell indítania ellenem. Amikor kiléptem, szinte magam se hittem, hogy annak a kis papírnak köszönhetem pillanatnyi megmenekülésemet. Az egy percre sem fordult meg a fejemben, hogy Schulzét valamikor is viszontlátom az életben, még kevésbé, hogy családjával együtt itt üdvözölhetem őt baranyasztyörgyi otthonomban, mint ez pár héttel ezelőtt történt.

A párizsi francia rendőrség XV. kerületi biztosa 1943. január 7-i keltezéssel idézést küldött címemre a másnap esedékes hadbírószági tárgyalásra: „Uram, kérjük, jelenjen meg a német hadbírószág előtt, 11 bis rue Boissa d'Anglas cím alatt holnap, 1943. január 8-án, 9 órakor a 37-es szobában.”

Amíg az ügy idejutott, kétszer is behívatott a Gestapo. Mindkét alkalommal megismételték a kérdéseket, és szabadlábra helyeztek. Élénken emlékezem arra a hideg téli napra, amikor elindultam a hadbírószág épülete felé a tárgyalásomra. Az utca közel fekszik a Concord térhez, előkelő negyedben. Fölvettem piros gombos, piros szegélyes pápai kápláni díszruhámot. Az épület előtt álló ör iga-

* Az itt szereplő német katona, **Robert Schulze emlékező** levele a tanulmány írójához:

1976. március 16-án kelt levelét március 31-én nyújtotta át nekem a luckenwaldi városi tanács egyik tisztviselője. Amint látja, túléltem a háború borzalmain, s így válaszolhatok néhány kérdésére.

1940. április 26-án, 5 ór: 30 perckor mint rádiótávírást és géppuskást egy ME 110-es repülőgéppel Dünkirchen irányába vezényeltek. Lille közelében azonban angol vadászgépekkel légi harcba keveredtünk, s gépünket találta érte. A pilótának az utolsó pillanatban sikerült a gépet földre tenni. Én a harc közben comblövést kaptam, és egy lille-i katolikus kórházba kerültem... Uhl főosztelendő úrral már az első estén megismerkedtem, és személye bizalommal töltött el. Annak idején erős dohányos voltam, de fogságba esésemkor mindenem odaveszett. Uhl főosztelendő úr megcsajnált, és hozott néhány cigarettát...

Egy orvostól véletlenül megtudtam, hogy a sebesülteket nemsokára Angliába szállítják, Dünkirchenen keresztül. Nem akartam belekerülni ebbe a transzportba, mert úgy tudtam, hogy az odafelé vezető utakat a németek már lezárták. Ezért beszéltem Uhl főosztelendő úrral. Megértette helyzetemet, de nem tudott segíteni. Később mégis azt tanácsolta, próbáljak egyszerűen a házban maradni. De minden megoldódott magától. Amikor a transzportot összeállították, amelyben részt kellett volnaennem, hirtelen légitámadás érte a várost. Mindenki a pincébe rohant. Én a padlásra futottam, és egy kis szobában elrejtöztem. A légitámadás után már nem kerestek. A menet elindult a tengerpart irányába, magam pedig visszamentem a kórterembe...

A déli órákban meglátogatt Uhl főosztelendő úr, és hozott magával egy tábla, mintegy 500 gramm súlyú csokoládét. Két napra el voltam látva. Délután még beszélgettünk egymással. Elmondtam a főosztelendő úrnak, hogy szerintem a várost másnap délre elfoglalják a németek. Ekkor elbűcsözött, és adott még 100 frankot. Mivel még nem tudtam, miképp jutok vissza Németországba, a pénzt elfogadtam. Másnap megkezdődtek az utcai harcok. A kórházat német orvosok vették át. Engem sebesültszállító vonallal még aznap Düsseldorfba vittek, ahol a sebesülést hamarosan kihevertem. Újra Franciaországba vezényeltek, és bevetettek az Anglia elleni harcokba. 1940. október 5-én súlyosan megsebesültem. Jobb felső karom összeroncsolódott. Tíz hónapig fektüdtem kórházban. Ezután két ízben kivezényeltek a keleti frontra, majd otthon teljesíttem szolgálatot. Ekkor történt, hogy feleségemet és engem behívatott a Gestapo. Mindkettőnket kihallgattak Uhl főosztelendő úrral kapcsolatban. Azt viszont sohase tudtuk meg, hogy ez miért történt. Csak sejtettük, hogy valami nagy bajba keveredhetett. Most nagyon örülünk, hogy nyilatkozatunkkal talán megmentettük őt a súlyosabb következményektől. Ma is szeretném neki megköszönni az irántam való jószágát. Az ember sokszor tapasztalja az életben, hogy a rosszhoz mennyire közel van a jó...

Szívélyes üdvözléssel:

Robert és Irmgard Schulze

zoltatott, majd bevezetett és átadott egy tisztnek. A folyosókon nagy sürgés-forrást tapasztaltam. Nagy-Párizs parancsnokának, von Stülpnagel tábornoknak hadbíróága itt hozta naponként az ítéleteket. Két hadbíró a folyosón átnézett egy névsort, és hallom a szavakat: »Ma ezek lesznek halálra ítélve...«

Bevezetnek a 37-es terembe, és 9 órakor megkezdődik a tárgyalás. A hadbíróág tagjai: az elnöklő Rossknote, mellette kétoldalt egy-egy bíró és a vádat képviselő ügyész helyet foglalnak a hosszú asztalnál. A falon Hitler szúrós tekintetű képe. Az asztallal szemben elfoglalom helyemet. Az elnöklő bíró felolvassa nevemet, tisztségemet, mire közbeszólók: — XII. Pius udvari káplánjává nevezett ki, tehát pápai káplán vagyok. — Pillanatnyi csend. A bíró felírja legújabb címemet. Az ügyész felolvassa a vádat: a cenzúra megkerülésével leveleket, iratokat hoztam Magyarországról, és ezzel a büntetőtörvénykönyv ilyen és ilyen paragrafusába ütköző büntetendő cselekményt követtem el. Az iratokat lefordították német nyelvre, de azokban semmiféle kémkedési ügyet nem találtak. A bíró felteszi a kérdést: elismerem-e a tényálladékot. Igen, elismerem, válaszoltam. Valóban magammal hoztam ezeket az iratokat, természetesen nem kémkedés céljából, hanem tisztán felebaráti szeretetből. Mi, katolikus papok, nemcsak hirdetjük a felebaráti szeretetet, hanem igyekszünk gyakorolni is. Kötelességemnek tartottam — folytattam a vallomást —, hogy a bajba jutott zsidókon segítsék ezekkel az iratokkal. Én úgy hiszem, ezzel a cselekedetemmel nem sértettem meg a német állam érdekeit, és bármi legyen a következménye, vállalom azt.

A tárgyalás befejeztével a bíróság ítélehozatalra ült össze. Engem kiküldtek a folyosóra. Aztán visszakísértek, s állva végighallgattam az ítéletet. A bíróság a bebizonyított vád alapján öthónapi szigorított börtönbüntetésre ítelt. Amikor feltették a kérdést, hogy elfogadom-e az ítéletet, röviden csak annyit feleltem, hogy nem fogadom el, ártatlannak érzem magam, és az ítélet ellen fellebbezek. Az ítélethirdetés után az elnöklő bíró magához kéretett egy szobába, és négy szemközt ezeket mondta: »Kérem, én önt meg akartam menteni ettől az ítélettől. Ez sikerült is volna, ha ön nem hangoztatja oly kitaratóan, hogy tettével a zsidókon akart segíteni. Ha vallomásában ezt nem említi, nem ítéltém volna el. De hogy lássa jóindulatomat, még ezek után is szabadlábra helyezem, de csak ideiglenesen. Kérem azonban, sürgősen lépjen érintkezésbe külképviseleti hatóságival, és legkésőbb két héten belül hívassa vissza magát Magyarországra. Ha ugyanis is von Stülpnagel jóváhagyja az ítéletet, az öt hónapot le kell ülnie.«

Szabadlábra helyezésem után azonnal fölkerestem Binder Károly főkonzult. Megdöbbenéssel hallgatta végig a velem történt eseményeket, s azonnal kapcsolatba lépett a magyar külügyminisztériummal. Itthon, mint később megtudtam, kínos benyomást keltett elítélésem. Budapest és Berlin között kényes tárgyalások folytak személyemmel kapcsolatban. Ennek eredményeképpen pár nap múlva táviratilag hazahívtak. Már csak nagyon rövid idő állt rendelkezésemre, s ezt arra használtam fel, hogy barátaimtól, ismerőseimtől elbúcsúzzam. De engem is többen felkerestek, és köszönetet mondtak azért, amit értük tettem. Eljött hozzám Goldstein Ernő izraelita tanító is, és a zsidóság nevében egy Krisztus-képpel díszített szép albumot adott emlékébe. Elérkezett a búcsúzás napja. 1943. február 7-én, vasárnap a párizsi magyar főkonzulátus gépkocsivezetője, Kalauz József kivitt a Gare de l'Est-re, ahol a magyarok száztagú küldöttsége várt rám, hogy búcsúztasson. Ott volt a főkonzul is. Amikor felleptem a vonat lépcsőjére, felhangzott a Himnusz, és száz kéz integetett utánam.

Azóta nem láttam Párizst.

Nem tagadom, a velem történt események eléggé megviselték idegeimet. Már hazafelé a vonaton erős gyomorgörcsöt kaptam, s egész éjjel hánytam. Az igazi csalódás azonban idehaza várt rám. Nyíltan szememre vetették, miért avatkozom bele a politikába. Most lássam következményeit. Ez nagyon fájt akkor nekem, sokkal jobban, mint a Gestapo ítélete. Mentési munkálataimat azonban ennek ellenére sem hagytam abba. Mert itthon is többen felkerestek levélben, személyesen, hogy járjak közbe ügyükben a párizsi magyar konzulátuson. Sokaknak innen igazoltam, hogy Párizsban megkereszteltem őket. Volt, akit Baranyaszentgyörgyről már másodszor sikerült megmenteni az internálástól. Példa rá *Markovits Miklósné*, dr. Wallenstein Zoltán pécsi főrabbi sógornöje. Dr. Wallenstein először 1942 tavaszán keresett meg levelével, és pártfogásomat kérte sógora és sógornöje ügyében, mert mindketten elveszítették magyar állampolgárságukat,

Markovitsné pedig elvitte a Gestapo a Drancy-i internálótáborba. Azonnal intézkedtem, hogy mindketten hozzájussanak a szükséges állampolgársági papírokhöz. És akkor példátlan dolog történt: Markovitsné kiengedték a táborból. Párizsból való hazajövelem után azonban ismét letartóztatták. Erről dr. Wallenstein főrabbi értesített, s közbenjárásomat kérte. Azonnal írtam Binder főkonzulnak Párizsba, s Markovitsné csodával határos módon újra kiszabadult. Úgy tudom, a házaspár ezek után hazajött, de itthon, annyi viszontagság után már nem sikerült elkerülniük a deportálást. A negyvenes évek vége felé egy hazai sajtóorgánum állítólag közölt egy ilyen című írást: *Dr. Wallenstein Zoltán és Uhl Antal levelezése*. A nagy műveltségű és nemes gondolkodású főrabbi leveleit ma is őrzöm.

Uhl Antal embermentő tevékenységéért, életének kockáztatásáért sohasem részesült kintüntetésben, de minden elismerésnél többet jelentenek számára azok a köszönő sorok, amelyek ma, közel négy évtized után is érkeznek címére: volt munkatársai, tudósok, művészek, püspökök, bíborosok keresik fel a világ minden tájáról levelekkel — s nem ritkán személyesen is — az egyszerű falusi plébánost, akinek szíve minden dobbanása ma éppúgy a szentgyörgyieké, tornásiaké, szágiaké, mint annak idején a lille-ieké és a párizsiaké volt. Aranymiséjére első állomáshelyéről, Bakócáról külön busszal érkeztek ötven év előtti hívei. De ideutazott erre az ünnepre Franciaországból az a szövőgyári munkás is a feleségével, akinek frigyét annak idején ő áldotta meg Lille-ben. VI. Pál pápa ez alkalomból Villot bíboros államtitkár útján üdvözlő táviratot és apostoli áldását küldte neki. A távirat Uhl Antal három tulajdonságát emelte ki: fortitudinem (bátorságot), industriam (szorgalmat) et fidelitatem (hűséget).

Mód Péterné	Ré. konyalvas
Stettinger Irén	Bales t. n. 96
Magyar Házba bejárnak	-----
életjelt	Timon chine st.
-----	Weisz kati
Kis Heger István	160 Rn. Char. st
1919	-----
-----	Weinstalk f. m. n. w. i. h.
Kis Heger István	Károlyi János
1919	Károlyi János
-----	Let. O. életjelt
Chetepa Irén	Glacnoy László
Tannerie Pauline	Török. n. 4. Budaftt
Chabaine Paul	-----
Vancouver (lellye)	Vásárhelyi György
életjelt	Kuciel. t. avenue
-----	Jean d'Arc
Veinraich Lajosné	Kis kottare van.

„Mód Péterné Stettinger Irén. Magyar Házba bejárnak, életjelt... Vásárhelyi Győző... kis koffere van.” — Két oldal Uhl Antal titkos noteszéből, melyben az üzenetek százait vitte 1941—42-ben Magyarországról a németek megszállta francia területre.